

POZNÁVÁNÍ SVĚTA NEVIDOMÝCH POMOCÍ METOD DRAMATICKÉ VÝCHOVY

Marie PAVLOVSKÁ, Lenka REMSOVÁ

Souhrn:

Příspěvek ukazuje na možnost inkluze nevidomých studentů do škol hlavního vzdělávacího proudu pomocí metod a technik dramatické výchovy. Předkládá praktické zkušenosti lektorů dramatické výchovy z realizovaného týdenního seznamovacího kursu a ročního dramatického projektu, který vyústil v divadelní představení, které bylo realizováno v prostorách MG v roce 2005. Text je doplněn o reflexe studentů z uvedených akcí.

Klíčová slova: *dramatická výchova, divadlo ve výchově, participační divadlo, zrakově postižení, nevidomí, divadelní projekt, inkluze*

Děti se zdravotním postižením byly po mnoho let automaticky zařazeny do sítě speciálních škol, tyto děti byly „jiné, postižené“, proto pro ně byly i „jiné“ speciální školy. Problém jejich zařazení do škol hlavního vzdělávacího proudu tudíž neexistoval. Teprve v posledních letech se problematika inkluze otevírá a díky pozitivním změnám ve společnosti i díky pozitivním postojům rodičů zdravotně postižených dětí se postupně začíná řešit. I tuto příznivou situaci provázejí různé problémy.¹ Bariérou při inkluzi vedle systému financování bývá i nedostatek odborných materiálů, znalostí, zkušeností, technického vybavení a dalších možností dané školy. Jsou však školy, které se snaží vycházet vstříc.

Před dvěma roky jsme jako učitelky dramatické výchovy stály před problémem pomoci integrovat dvě nevidomé studentky do kolektivu třídy na střední pedagogické škole, na níž byly přijaty. Bylo potřeba jednak integrovat studentky, jednak pomoci vidoucím spolužákům překonat zábrany či ostych při každodenním styku s těmito dívkami, tzn. vytvořit kolektiv, kde by se obě strany cítily dobře. Protože jsme učitelky DV na této škole, rozhodly jsme se od prvních hodin využít metod DV k přiblížení světa nevidomých vidícím spolužákům a naopak, aby oni seznamovali obě dívky se školou a vším, co s ní souvisí, aby docházelo neustále k interakci a aby si spolužáci poopravili obecné vědomosti o nevidomých (nevidomí jsou nadaní na hudbu, musejí se učit jinak než ostatní, mají úžasné citlivý hmat, mají něco jako šestý smysl, takže se intuitivně vyhýbají překážkám, podle hlasu poznají i

¹ Celý text článku bude volně doplněn vybranými pasážemi z rozhovorů vedených se studenty střední pedagogické školy, v níž jsou integrovány nevidomé studentky. Rozhovory byly zaznamenány na diktafon a přepsány. Jména studentů jsou označena velkým písmenem. Výroky nevidomých studentek jsou vždy označeny dvěma písmeny např. NJ. Výroky asistentky nevidomých jsou označeny dvěma písmeny AZ.

NP: ... Všude byl problém, jako že jsme nevidomí. A vlastně na tu školu, kam jsem chtěla původně, tak tam mi taky zamítli, jako že jsem nevidomá a že bych potřebovala speciální asistentku a na to že oni teda nemaj a prostě tak a takhle to většina škol prostě řekla, takže já jsem to nějak jako, já jsem si podala přihlášku teda sem a na ...

nevyslovené úmysly ostatních lidí ...), které jsou často zavádějící, ale aby spíše dbali na to, že každý bez ohledu na postižení jsme osobností se svými individuálními potřebami.

Na počátku jsme tedy měly cíl vytvořit dobrý kolektiv, ve kterém se dívky budou cítit dobře a bude se k nim přistupovat jako k jeho plnohodnotným členům. Aby se mohl vytvořit opravdu dobrý kolektiv, musí se jeho členové dobře poznat v nejrůznějších situacích, získat společné prožitky, snažit se pochopit navzájem, tolerovat se, vycházet si vstříc apod.

Startem pro vytvoření kolektivu třídy s integrovanými studentkami byl týdenní pobyt v přírodě, kde jsme cíleně zařadily hry a cvičení, které byly zaměřeny na spolupráci, na toleranci, zodpovědnost za sebe i skupinu, na rozvoj empatie apod. Jejich cílem bylo získat co nejvíce společných prožitků. A právě dramatická výchova je charakterizována jako učení prožitkem, na základě vlastní zkušenosti, proto jsme využili jejích metod a technik zejména při vzájemném poznávání a při řešení záměrně simulovaných konfliktních situací. Už po prvních dnech jsme mohli konstatovat, že původní nervozita z neznámého na obou stranách opadla.² Obě dívky se cítily v kolektivu dobře, poznaly jednání a chování svých spolužáků při společných akcích.

Součástí tohoto kolektivu se stala i asistentka nevidomých dívek Zdeňka, která při utváření kolektivu třídy odvedla velkou práci, přestože s ní neměla žádné zkušenosti (absolventka střední pedagogické školy), pouze chuť se vše potřebné naučit. Svým přístupem dokázala získat pro práci s nevidomými dívkami i mnohé studenty tohoto kolektivu, kteří jsou ochotni a nadšeni zastoupit práci asistenta v potřebných situacích.³

Věděli jsme, že inkluze je dlouhodobou záležitostí a že hodiny dramatické výchovy nejlépe z celé školní výuky splňují předpoklad rozvíjet získané zkušenosti a prožitky ze společného seznamovacího kursu, a tím dále upevňovat třídní kolektiv a vztahy v něm. Výuku dramatické výchovy jsme museli upravit tak, aby vyhovovala celému kolektivu.

V tuto dobu nás oslovilo jménem Anny Palacké občanské sdružení Manus, které se zabývá divadelními aktivitami nevidomých. Protože se dozvěděli o integrovaných studentkách, nabídlo nám spolupráci na divadelním projektu, který se týkal výtvarného umění, a proto se dalším partnerem stala i Moravská galerie v Brně, kde se celý projekt měl uskutečnit. Nabízený projekt studenty zaujal a proto se po dobu půl roku staly smysly tématem hodin dramatické výchovy.

Projekt byl nazván „Hostina“ a jeho jádrem byl obraz z archivu MG „Hodující společnost“ neznámého umělce z pol. 16. stol. Tímto obrazem byli studenti po celou dobu inspirováni.

² T: *No, já jsem měl určitě takovou menší obavu, že ty holky nezapadnou do toho kolektivu mezi nás ostatní a nastane tady taková podivná situace. Že nebudeme mít společný témata, o kterých bysme se mohli bavit, nebo že tam bude rozdíl v tom, když někam pojedeme, nebo tak nějak...Ale ukázalo se časem, že se ty rozdíly vyrovnaly a že jsme se naučili nějak vycházet, nebo tak.*

NP: *: Moje první pocity byly takový, jako že úúú, tolik lidí. Hrozně mě překvapilo, že je o přestávce hluk, což u nás nebylo, pořád jsme byli čtyři, kecali spolu a tak. A to první bylo takový, že si vůbec nezapamatuju těch 29 jmen, prostě...jsem se bála.*

NJ: *Já jsem se taky bála, ale i moc těšila.*

AZ: *Měla jsem z toho strašnej strach. Čtrnáct dní o prázdninách jsem moc nespala, než jsem nastoupila sem, protože jsem vůbec nevěděla, co mě čeká. Půjčila jsem si o tom různý publikace, jako o těch očních vadách, ale stejně jsem se nic nedozvěděla. Já jsem nevěděla, ani jak s nimi mluvit, nic, ani jsem je nikdy neviděla...jak jsem je uviděla, tak jsem byla celá taková nesvá, ale když jsme se představili – seznámili se, tak to opadlo, protože holky jsou hrozně super, takový komunikativní.*

³ R: *My jsme se všichni pomalu hádali, kdo povede holky a tak.*

Celý projekt jsme rozčlenili do tří částí, jejichž cíli bylo:

1. přiblížit malířské umění vidomým i nevidomým studentům a pochopit odlišnosti v jejich vnímání výtvarných děl
2. tvorba a vznik divadelního představení
3. přiblížení světa nevidomých divákům skrze divadelní představení, v němž mohou diváci objevit zvláštní bohatost světa nevidomých, fórum.

První část projektu probíhala po dobu půl roku v prostorách Místodržitelského paláce Moravské Galerie v Brně. Celá skupina se zde scházela jednou týdně na dobu devadesáti minut. Náplní této části projektu byly např. galerijní animace, čtení historických děl a dobových pramenů, utváření živých obrazů, zvuků a příběhů skrývajících se za obrazem, četné diskuse, konfrontace názorů na obrazy mezi vidomými a nevidomými studenty, hraní v rolích, v nichž studenti zúročovali své prožitky a zkušenosti z obrazu, či výtvarná a vonná koláž z pokrmů vyjadřující podstatu obrazu. Během uvedených setkání studenti střádali informace a poznatky, které se staly podkladem a tvůrčím materiálem pro část druhou, tzn. tvorbu představení.

V druhé části projektu tedy vznikalo divadelní představení. To si kladlo za cíl především výchovu diváka a vznikalo rovněž po dobu půl roku. Tvorby představení se již účastnila pouze užší skupina studentů, kteří měli zájem o divadlo, a opět se scházeli jednou týdně po dobu devadesáti minut buď ve škole, či v prostorách galerie. Představení se utvářelo postupnou improvizací a bylo určeno vidomým i nevidomým divákům. Z tohoto důvodu jsme se snažili při jeho tvorbě dodržovat některé **principy divadla pro nevidomé** a zároveň **jsme hledali nové cesty, jak lépe obohatit vidomého diváka**. Výsledek naší práce by se dal nejlépe přirovnat k participačnímu divadlu. Divadlo udržovalo kontakt s diváky pomocí postavy „vypravěčů“, kteří jim kladli otázky a provázeli je celým příběhem. Představení bylo např. doprovázeno popisnými pasážemi, které umožňovaly nevidomému divákovi lépe se v příběhu orientovat, lépe si představit děj odehrávající se na scéně. Umožnili jsme divákům v průběhu představení daleko více zapojit také sluch či hmat pomocí tzv. zvukových pasáží, např. chystání stolu na hostinu, kdy byli diváci vyzváni, aby si nasadili masky, které obdrželi při příchodu, a podle sluchu spočítali talíře na stole, počet lidí na scéně apod. K zvláště silnému prožitku, jak lze usuzovat z reakcí diváků, patřila především závěrečná pasáž, v níž mají diváci zavřené oči a postavy z příběhu (rytíř, malíř, kupec...) k nim jednotlivě přistupují a beze slov se jim představují skrze charakteristický znak jednotlivých postav (železný meč, látka, květina...), zvuk (cinkot meče o zem, modlitba, cinkot peněz...), vůni (vůně železa, byliny, parfém...) a dotek (osahání meče, lžíce, paví pero, růženec...). Divák si tímto prožitkem měl možnost prohloubit svou představu o postavách skrze jiný smyslový zážitek. Představení naprosto splnilo svůj umělecký, vzdělávací i výchovný účel.

A to už jsme částečně popsaly **třetí část** projektu, jímž byla realizace představení. Po něm následovalo fórum, byl nabídnut prostor divákům i hercům k nevázané diskusi, výměně názorů a ujasnění si některých myšlenek z představení formou rautu jakožto symboliky obrazu „Hodující společnosti“.

Shrneme-li přesahy zmíněného projektu, lze říci, že měl dvě cílové skupiny – jednak studenty, kteří se v průběhu práce stali „profesionály“, a jednak diváky, kterým studenti posléze předávali své zkušenosti. Jde o divadlo ve výchově a zároveň i o participační divadlo vedoucí k hlubšímu porozumění určitému problému (výchovný dopad) a dále o projekt k divadelní inscenaci realizovaný

před (skupina studentů) i po (studenti/diváci) představení, kdy na závěr docházelo k reflektování, hodnocení a dalšímu rozvíjení představení.

Představený projekt velmi dobře naplnil všechny zmiňované cíle. Domníváme se, že tato forma výuky dramatické výchovy a „výtvarné výchovy“ pro nevidomé či studenty se zrakovým postižením má velký význam, neboť zaujetí jak vidomých, tak i nevidomých studentů bylo značné, o čemž svědčí i změna reakcí nevidomých studentek na prostředí galerie, diskuse o barvách, ale i dobrá spolupráce třídy jako kolektivu, také reakce diváků během představení i po něm, představení v nich dokázalo vyvolat četné otázky a podněty k přemýšlení.

Tento projekt obohatil i samotné realizátory, neboť poprvé pracovali na tak rozsáhlém projektu, a i když byla jeho příprava a samotná realizace velmi náročná, získali neocenitelné zkušenosti při práci s nevidomými v dramatické výchově ústící v divadelní představení, při jehož tvorbě musí být použity zcela jiné principy, než při práci na představení se zdravým kolektivem. Společně se studenty jsme byli nuceni hledat nejvhodnější metody a techniky pro jednotlivé kroky představení (zvukové, popisné, hmatové, chuťové pasáže).⁴

Projekt, který jsme předložili, lze realizovat na kterémkoli stupni školy a je určen třídním kolektivům, v nichž jsou integrováni studenti se zrakovým postižením a nevidomí žáci. Podle našich zkušeností můžeme říci, že tento projekt významně přispěl k dobrému začlenění nevidoucích dívek do třídního kolektivu.⁵ Věříme, že podobných projektů bude přibývat a rády se se svými zkušenostmi podělíme se všemi, kteří pracují ve třídách s inkluzí.

⁴ K: Někdy to bylo těžké, někdy zdoluhavý, protože jsme se museli neustále ohlížet na to, jak to divadlo budou vidět nevidomí aby to bylo i pro ně, aby všemu rozuměli a všechno „viděli“. Bylo to úplně jiné divadlo, než jsme zvyklí. Díky holkám jsme museli přemýšlet jinak, nemyslet jenom na sebe. Třeba to prostírání stolu. V normálním divadle by si toho divák ani nevšiml, ale tady to najednou bylo něco důležitého. Stala se z toho velká zvuková scéna, do které byli vtaženi diváci, protože museli například se zavřenýma očima poznat, kolik bude hodovat hostů...

NJ: Já jsem třeba Lukášovi pořád skákala do řeči, museli jsme si přesně domluvit zvukové signály, kdy budu mluvit. Nebo jsme přemýšleli, kdo mě usadí ke stolu, ale já jsem si prosadila, že tam chci jít sama, a tak třeba bylo hrozně důležité, aby mi nachystali mou židli pokaždé na stejné místo, abych trefila.

NP: Hrozně jsem se bála, myslela jsem si, že nikdy nemůžu hrát divadlo, ale dokázala jsem to. Bylo to úžasné, cítila jsem, jak se lidi na mě dívají a bylo to moc příjemné. Najednou jsem se cítila jako herečka... a potom ten potlesk...

⁵ AZ: No a děcka, myslím, že je to hodně dalo dohromady, celou tu třídu, protože prostě fakt se o ně musí starat, musí se třeba domluvit na něčem a musí třeba kvůli nim udělat i nějaký ústupek.

R: Když mně třeba přijde, že jako ty ostatní třídy nám to hrozně závidí, že máme něco, co nás tak dává víc dohromady.

Literatura:

- ANFIELD, J.;WELLS, H. *Hry pro zlepšení motivace a sebepojetí žáků*. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-028-6.
- BLÁHOVÁ, K. *Uvedení do systému školní dramatiky*. Praha : IPOS, 1996. ISBN 80-7068-070-9.
- BUDÍNSKÁ, H. *Hry pro šest smyslů*. Praha : Gamma, 1991. ISBN 80-900145-0-X.
Praha : ARTAMA, 1999, č. 1, s. I. ISSN 1211-8001.
- CÍSAŘ, DISMAN, M. *Receptář dramatické výchovy*. Praha : SPN, 1976.
- HERMOCHOVÁ, S. *Hry pro život 1*. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-85282-79-8.
- HERMOCHOVÁ, S. *Hry pro život 2*. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-85282-80-1.
- HICKSON, A. *Dramatické a akční hry*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-387-0.
- HOŘÍNEK, Z.
- MACHKOVÁ, E. *Metodika dramatické výchovy*. Praha : ARTAMA, 1993. ISBN 80-7068-105-5.
- MACHKOVÁ, E. *Struktura výchovné dramatiky a příprava učitele*. Praha : DAMU, 1993.
- MACHKOVÁ, E. *Základy dramatické výchovy*. Praha : SPN, 1980
- PAVLOVSKÁ, M. *Dramatická výchova*. Brno : CERM, 1998. ISBN 80-7204-071-5.
- PAVLOVSKÁ, M. ed. *Cesta současné školy ke škole tvořivé*. Brno : MSD, 2002. ISBN80-86633-02-0.

Kontakt na autory:

PaedDr. Marie PAVLOVSKÁ, Ph.D.

Katedra pedagogiky

PdF MU, Brno

e-mail: pavlovska@ped.muni.cz

MgA. Lenka REMSOVÁ

interní doktorand PG

PdF MU, Brno

e-mail: lenkar@centrum.cz